ئەدیبی دابڕاو و ئەدەبی چەقبەستوو!... حەیدەر عەبدوڵڵا

ناکرێ هەروا بە تیلەچاوێك، یان وەك بەشێكی سەربەخۆ و دابڕاو تەماشای ئەدەب بکەین، ئەگەر ڕاستت دەوێ، دەبێ بە هەوێنی هەموو کایە و بەشەکانی ژیانی مرۆڤ لە ئەدەب بڕوانین. دەلوێ ئەوانەی هەرگیز ئەدەب ناخوێننەوە و نازانن کتێبگەلی ئەدەبی چین و چۆنن لە ناخیاندا ئەدەبدۆستەکی نایاب بن، ڕەنگە ئەو وێنایەی ئەوان بۆ ژیان دروستی دەکەن، ئەدیبەکی لێزان و شارەزا نەتوانێ پەی پێ ببات.

زۆرجار، بێسەواد و نەخوێندەوارێك وێنەیەکی هێندە جوانی ئەدەبی دەخولقێنێت لە هیچ کتێبێکی ئەدەبی نەبینراوە. ئەمەیش مانای وایە ئەدەب زۆر لەوە فراوانترە تەنیا لە قەڵەمی ئەدیبێك بچۆڕێتەوە، یان پێمان وابێت تەنیا ئەدیب دەتوانێ ئەدەب بنووسێت. دابڕینی ئەدەب لە کۆمەڵگە و قەتیسکردنی لە تەنیا بوارێکدا، یان هەڵبڕینی بەسەر یەك چینی دیاریکراودا غەدرێکی گەورەیە لە ئەدەب دەکرێت.

ئاخر کەم نین ئەوانەی ڕۆمان و دیوانەشیعر و چیرۆکەکانیان لە دونیا دەنگی داوەتەوە، کەچی لە ژیانی واقیعیی خۆیداندا سیاسەتوان، پزیشك، یان لە بوارێکی دیکەی زۆر جیاوازدا کاریان کردووە.

لای من ئەدیبی نەزۆك کەسێکە هەر تەنیا بواری ئەدەب دەخوێنێتەوە و هیچ گرنگییەك بە بوارەکانی دیکەی مێژوو، کۆمەڵایەتی، سیاسی ..تاد، نادات، هیچ ئاگاداری ئاخ و داخ و خەم و خەندەکانی خەڵك نییە و هەر لە دوورەوە وێنەیەك دەخولقێنێت، لەخۆی زیاتر کەس لێی ڕازی نییە، بەر لەوەی بگات دەپووکێتەوە.

لە ساڵی 2008 دیمانەیەکی "عەبدوڵڵا پەشێو"م خوێندەوە، لە وەڵامی پرسیاری "ئایا تۆ شیعری کام شاعیر دەخوێنیتەوە؟" دەڵێت:"ڕاستییەکەی زۆر بە کەمی شیعر دەخوێنمەوە و زیاتر بە بوارەکانی دیکەوە مژووڵم!" لای من ئەمە جێگەی هەڵوەستە لەسەرکردن بوو، ئاخر ناکرێ و نابێ شاعیر بە بیانوی ئەوەی شاعیرە هەر شیعر بخوێنێتەوە و بوارەکانی دیکە فەرامۆش بکا، بۆ ئەوەی شاعیرێکی باش بیت، دەبێ بوارەکانی دیکەیش بخوێنیتەوە و لێیان قووڵ بیتەوە.

هەروەها بەنێو کەلتوور و فۆڵکلۆر و مێژوو و ژیانی جواداوازیی خەڵکدا بڕۆیت و لێکدانەوەیان بۆ بکەیت.

"جبرا ئیبراهیم جبرا" باسی شاعیری هاوچەرخی ئینگلیز "دبلن تۆماس"

دەکات و دەوڵەت لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کەڵەکەی ئەدەبییان بە بەست، دوای ئەوەی کۆتایی بە قسەکانی هێنا، کچێکی شۆخوشەنگ و جوانکیلە لەناو خەڵکەکە هەستایەوە و وتی: "زۆر حەز دەکەم ببمە شاعیر، پێم بڵێ چی بکەم؟" تۆماس سەری بەرزکردەوە و وتی: "بڕۆ لەشفرۆشی بکە!"

هۆڵەکە کشومات بوو، کچەی بەستەزمانیش بە هەناسەیەکی سارد و ئاخەکەوە لە جێگەی خۆی دانیشتەوە.

خۆ لێرەدا تۆماس مەبەستی ئەوە نەبووە کچەکە بۆ ئەوەی ببێتە شاعیر بچێت لەشفرۆشی بکات، نا، بەڵکوو ویستوویەتی پێی بڵێت بڕۆ تێکەڵی خەڵك بە، لە دوورەوە بە شانوشەپۆلیکان هەڵمەدە. ئاخر مرۆڤ زۆر ڕووپۆش و مەتەڵاوی و داخراوە، پڕ نهێنی و سامناکە، هەتا بە تەواوی تێکەڵی وردەکارییەکانی نەبیت نازانی چییە و چۆنە! لێرەدا بە ڕوونی دەردەکەوێت ئەدەب یانی ئەزموون و خوردکرنەوەی خەڵك و شۆڕبوونەوە بە ناو واقیعی ژیانیاندا.

ئێمە چۆن بتوانین لەناو قاوغی خۆمان بێینە دەرەوە و لەگەڵ دەوروبەرمان تێکەڵ بین، من لە خوێندنەوەی ڕۆمانەکانی دۆستۆیڤسکی زۆر بە جوانی ئەمەم بۆ دەرکەوت، ئەو هاتووە واقیعی هێناوە و لەناو خەیاڵدا کوڵاندوویەتی، ئینجا دووبارە واقیعێکی ئەدەبی لێ دروست کردووتەوە، نەك بە پێچەوانەوە، ئەو لە ڕۆمانەکانیدا زۆر لە نزیکەوە تێکەڵی ورد و درشتی کاروبارەکانی خەڵك بووە!

شتێکی دیکەم بیرکەوتەوە، وابزانم جێگەی خۆیەتی لێرە بیخەمە ڕوو، دەڵێن ئەدیبێکی فەرەنسی بۆ ماوەی هەفتەیەك هەموو ڕۆژێك کورتەچیرۆکێکی نووسیوە و بۆ ڕۆژنامەیەکی ناردووە، هەموو بەیانییەك چاوەنۆڕی بڵاوبوونەوەی بووە، بەڵام ڕۆژنامەکە هیچ لەم چیرۆکانەی بڵاو نەکردووتەوە… دواتر واز لەم ستایلە دەهێنێت و بە جۆرێکی دیکە دەنووسیت، بڕیار دەدات لەبارەی دۆخی ناو ماڵی خۆی بنووسێت، ئیدی چیرۆکێکی بەناوی “کوێژگە هەتیوەکە” دەنووسێ، بە بەیانی چیرۆکەکە بڵاو دەبێتەوە و سەدایەکی زۆر دەداتەوە… ڕۆژنامەکە سوپاس و پێزانین و پادداشتی تایبەتی بۆ دەنێرێن، ئیدی کاکەی ئەدیب تێدەگات ئەو چیرۆکانەی ڕۆژانی پێشوو نووسیبوونی، هەڵقوڵاوی خەیاڵی ناواقیعی خۆی بوون، بەڵام چیرۆکی ئەمڕۆی، هەڵقووڵاوی جەرگەی ژیانی واقیعیی بووە.

بە بۆچوونی من ئەدیب دەبێ هەم خوێنەرێکی باش بێت، هەمیش واقیعی بێت. خوێنەری تەنیا بەشێکەی نەبێت، بەڵکە هەموو لایەنەکانی دیکەیش بەسەر بکاتەوە، هەر هیچ نەبێت ئەو بوارانەی دەرەقەتیان دێت و دەتوانێ مەدلوولی باشیان لێ هەڵبکڕێنێت. واقیعیبوون بە واتای ئاگاداربوونی خەمە ئاڵۆزەکانی خەڵك و ڕووداوە کەڵەکەبووەکانیان.

ئەگەرنا بەرهەمەكەی بەتام و كرچ دەبێت و هەر زوو لەبار دەچێت. ئەم وتەیەیش بەڕاست دەگێڕێت، كە دەگوترێت: "ئەگەر بتەوێت لە تەنها بوارێكدا بنووسیت، دەبێ هەموو بوارەكانی دی بخوێنیتەوە."
وابزانم زۆربەمان چیرۆكی ژیانی جاحزی گەورە زمانزان و ئەدیبی عەرەبی سەردەمی عەبباسییەكان دەزانین، ئەو پیاوە عاشقێكی سەرسەختی دونیای كتێبی جۆربەجۆر و خوێندنەوە بووە و لە كۆتاییشدا هەر بە هۆی داڕمانی ڕەفەی كتێبان بەسەریدا شەهید بووە، كەچی بەنێو خەڵكی دارتاش و قوماشفرۆش و ئاسنگەر و كوورەچی و مەشەوان و شوان و گاوان و بەرخەواندا گەڕاوە و لایان دانیشتووە و پرسیاری لێ كردوون و وەڵامەكانیانی نووسیوەتەوە، یانی ئەگەر جاحز شەوان لە نێو پەڕەی كتێبان نوقمی خوێندنەوە بووبێت، بە ڕۆژان لەنێو قووڵایی خەڵكدا سووڕاوەتەوە. خۆ نابێ ئەدیبانی وەك مەحوی و نالی و مەولەوی مەلای جەزیری و دواتر شێخ مەحمەدی خاڵ و عەلائەدین سجادی و ئەوانی دیكە لەبیر بكەین، كە بەهۆی خوێندنەوەی هەمەچەشن و تێكەڵاوبوونی خەڵكی جۆربەجۆر، بەرهەمەكانیان بە هەتاهەتا بە نەمری دەمێننەوە.

حەیدەر عەبدوڵڵا